

УНІВЕРСАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Глобалізаційні процеси, що пришвидшуються, привносять у життя людей багато переваг, зокрема загальний доступ до інформації та відкриття кордонів, але вони також утворюють чи підсилюють низку загроз, однією з яких є транскордонна злочинність. Як свідчать світові події останнього часу, міжнародна спільнота ще не виробила достатньо ефективних механізмів боротьби із різноманітними злочинами як міжнародного, так і трансграничного характеру. Отже дослідження у цьому напрямку є як ніколи актуальними та необхідними.

Принцип універсальної юрисдикції є однією із важливих складових механізму протидії міжнародній злочинності. Як зазначають деякі автори, він відомий людству ще з часів Давнього світу, коли вперше почалася боротьба із піратством [1, с. 311]. Разом з тим ще й досі теорія та практика застосування цього важливого принципу викликають багато запитань, відповісти на які має наука міжнародного права. Спробуємо окреслити проблемні аспекти застосування принципу універсальної юрисдикції на сучасному етапі та визначити ключові тенденції розвитку його концепції.

Перш за все, викликає запитання визначення та співвідношення категорії «універсальна юрисдикція» і загальної категорії «юрисдикція». Очевидним є той факт, що універсальна юрисдикція є різновидом загальної юрисдикції відповідно до просторового критерію. Її вважають чи то окремим різновидом юрисдикції поряд із територіальною та екстратериторіальною юрисдикціями [2, с. 47], чи то різновидом самої екстратериторіальної юрисдикції [3, с. 4].

Наразі, коли йдеться про універсальну юрисдикцію, як правило, мають на увазі саме кримінальну юрисдикцію, хоча у перспективі можливе її поширення також на інші сфери прояву юрисдикції держави. У цьому зв'язку універсальна юрисдикція визначається саме у контексті боротьби із злочинами: «універсальна юрисдикція — це наказова юрисдикція щодо

злочинів, вчинених за кордоном особами, які під час вчинення протиправного діяння не були ні резидентами, ні громадянами держави, що наказує, і діяння яких не є загрозою для фундаментальних інтересів держави, що здійснює подібний вид юрисдикції» [4, с. 745].

Наведене визначення не є єдиним, однак досить широко наводиться в останніх дослідженнях щодо універсальної юрисдикції [1, с. 311; 3, с. 10]. Разом з тим воно відображає один із відносно нових різновидів принципу універсальної юрисдикції, так званий «обмежений принцип універсальності» [3, с. 10], тобто можливість для держави здійснювати юрисдикцію без наявності «очевидного зв'язку» злочину та самої держави. Такий зв'язок може проявлятися через дію у просторі (територія держави), дію за колом осіб (громадянство чи місце проживання суб'єкта злочину та (чи) жертви злочину), а також порушений злочинним діянням законний інтерес держави [1, с. 311].

Такий підхід до визначення універсальної юрисдикції усе частіше отримує закріплення у національному законодавстві. Прикладами можуть бути відповідні закони Бельгії, Німеччини, Іспанії тощо. Хоча і в них, як правило, передбачені умови, за яких держава може відмовитися від здійснення універсальної юрисдикції на користь іншої країни чи міжнародного судового органу.

У цьому аспекті важливим є застосування принципу універсальної юрисдикції разом із іншим важливим принципом міжнародного правосуддя — *aut dedere aut judicare* (обов'язок видати чи здійснити судові переслідування). Це зобов'язання міститься у низці конвенцій та є предметом дослідження Комісії міжнародного права ООН. Як здається, саме відсутність обов'язку здійснити універсальну юрисдикцію часто призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Останнє твердження є особливо актуальним щодо злочинів міжнародного характеру, адже відповідальність за міжнародні злочини у більшості випадків є гарантованою завдяки механізмам міжнародної кримінальної відповідальності. У той самий час притягнення до відповідальності за скоєння таких злочинів, як піратство, работоргівля, захоплення повітряних суден, торгівля наркотичними речовинами тощо, часто залишається

на розсуд держав, особливо у випадках їхньої екстратериторіальності.

Як зазначають окремі дослідники, «універсальна юрисдикція не тільки знижує результативність міжнародної боротьби із піратством, але у багатьох випадках виступає фактором, що стримує таку боротьбу» [2, с. 47]. На наш погляд, саме одночасне застосування зазначених принципів могло б виправити ситуацію.

Важливим питанням теорії міжнародного права є нормативне закріплення принципу універсальної юрисдикції, адже, незважаючи на наявність низки конвенцій, що містять зобов'язання учасників із застосування цього принципу, у цілому він поки що не є об'єктивованим на рівні міжнародного договору. Більшість науковців схиляється до його звичаєвого характеру, що, однак, не полегшує практичної реалізації універсальної юрисдикції, адже міжнародні звичаї, як правило, вимагають додаткового тлумачення.

Викликає спори також питання щодо суб'єктів універсальної юрисдикції. Класично цей різновид юрисдикції приписувався виключно державам. Однак із появою міжнародних судових органів виникло запитання щодо їхньої компетенції. Відповідь на нього не може бути однозначною зважаючи на різну природу міжнародних судів. Поки що дослідники відмовляють в універсальній юрисдикції навіть Міжнародному кримінальному суду, що «у той самий час не означає відсутності принципової можливості для органу міжнародного кримінального правосуддя володіти подібною компетенцією» [1, с. 315].

Як уявляється, питання, пов'язані із реалізацією принципу універсальної юрисдикції у міжнародному праві, не обмежуються тими, що ми розглянули у доповіді. Зміни у системі міжнародних відносин ставлять перед міжнародним правом нові завдання, від вирішення яких залежатиме безпека не тільки окремих держав, але й міжнародної спільноти у цілому. Вважаємо, що нормативне закріплення обов'язку здійснення універсальної юрисдикції як щодо міжнародних злочинів, так і щодо злочинів міжнародного характеру із конкретизацією його критеріїв та умов сприятиме ефективній боротьбі із національною та міжнародною злочинністю.

Литература

1. Лямин Н. М. Становление принципа универсальной юрисдикции и ее осуществление органами международного уголовного правосудия [Текст] / Н. М. Лямин // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки. — 2014. — № 2. — С. 311-319.
2. Лавлинская А. Н. Универсальная юрисдикция и принцип «aut dedere aut judicare» в международной борьбе с морским пиратством [Текст] / А. Н. Лавлинская // Евразийский юридический журнал. — 2011. — № 32. — С.46-50.
3. Королев Г. А. Универсальная юрисдикция государств в отношении серьезных нарушений норм международного права : основания применения и порядок осуществления [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / Г. А. Королев. — М., 2010. — 18 с.
4. O'Keefe R. Universal Jurisdiction: Clarifying the Basic Concept [Электронный ресурс] // Journal of International Criminal Justice. — 2004. — № 2. — Р. 735-760. — Режим доступа : [http://documents.law.yale.edu/sites/default/files/O'Keefe %20- %20Universal %20Jurisdiction % 20- %202004.pdf](http://documents.law.yale.edu/sites/default/files/O'Keefe%20-%20Universal%20Jurisdiction%20-%202004.pdf) — Назва з екрана.